

İbni Sina ve Hayyam

Büyük Türk filozofunun büyük İran sairi tarafından tercüme edilmiş bir eseri meydana çıkarıldı

İbni Sinanın 900 üncü yıldönümü dolayısıyla hazırlanan büyük kitabın bibliyografyasını yaparken İstanbul kütüphanelerinde onun (Temcid) adında küçük bir risalesinin bulunduğunu görmüş ve sene bu risalenin üç zat tarafından ayrı ayrı tercüme ve şerhedildiğine de vâkıf olmuştum.

En son elime geçen fişlerden Ömer Hayyamın da bu risaleyi tercüme etmiş olduğunu anlayınca gerek asıl risale ile, gerek tercüme ve şerhlerle daha yakından alâkadar oldum. Ve aziz arkadaşım doktor Süheyl Ünverin lûtfiyle bazılarının fotoğraflarını bile elde ederek tetkik ettim.

Benim gibi merak ederek bunları görmek isteyenlerin pek çok olacağını bildiğim için bu risaleler hakkında birkaç sayfa yazı ile ilim âlemini haberdar etmeği zu ettim.

İbni Sinanın risalesine (Temcid) denildiği gibi (Hutbe) adile adlandırıldığı da görülmektedir. Bundan İstanbul kütüphanelerinde üç nüsha vardır:

1 — Esadefendi kütüphanesi (Süryanide) 3688 sayılı mecmuanın 4 - 56 ncı varakalarında. Beher sahife 21 er satırdan 6 sahife. Arabca.

2 — Revan köşkü kütüphanesi (Topkapı sarayı içinde) 2042 sayılı mecmuada 175-176 ncı varaklarda. Beher sahifesi 21 er satırlık dört sahife. Arabca.

3 — Ahmedisalis kütüphanesi (Topkapı sarayı içinde) 3447 sayılı mecmuada 287-288 inci varaklarda. Beher sahifesi 17 şer satırlı 4 sahife. Arabca.

Bu risalenin tercüme ve şerhlerine gelince: Bundan da İstanbul kütüphanelerinde 4 tane vardır. İkisinin muharriri belli değil, diğer ikisinin belli. Muharrirleri belli olanlar şunlardır:

1 — Nurosmaniye kütüphanesi. 3427 sayılı mecmuada beher sahifesi 27 şer satırlı 16 varak. Arabca.

2 — Ahmedisalis kütüphanesi. 3483 sayılı mecmuada beher sahifesi 19 ar satırlı 26 varak. Arabca.

Muharrirleri belli olanlar da şunlardır:

1 — Köprülü - Asım bey kütüphanesinde. 238 sayılı mecmua. Şarihi Mehmed İbni Abdülvahid Ettebrizi. Beher nüshası 27 şer satırlı 37 varak. Arabca.

2 — Üniversite kütüphanesi. Arabca yazmalar kısmı 4958 sayılı mecmuada 25-27 ncı varaklarda. Tercüme eden: Ömer Hayyam. Farsça.

Hayyam söze başlarken «İsfehanda 472 tarihinde arkadaşlarından bir kısmı kendisinden İbni Sinanın hutbesinin tercüme edilmesini istediklerini ve bunun üzerine bu risaleyi tercüme ettiğini» söyler. Tercüme harfi harfine midir, eklemeler ve kısaltmalar var mıdır? Karşılaştırıp ortaya çıkaramadım.

Ömer Hayyamın ne kadar eseri varsa şarkta ve garbda arayıp tanınmış ve şimdiye kadar bulunabilenler ilim âlemine bildirilmiştir. Hatta geçen sene eski valilerden Haydar Vanerin İstanbul kütüphanelerinde Hayyamın (Vücut) adında bir risalesini keşfettiğini profesör Mehmed Ali Aydının «Cumhuriyet» gazetesine neşretmesi üzerine İngilterede ve Hindistanda bu neşriyatla birçok kimselerin alâkadar oldukları görülmüş ve bir kısım İngiliz gazetelerinden bahsolunan risalenin başka nüshaları bulunduğu da öğrenilmiştir.

(Tercüme-i Risale-i Temcid) denilen bu risalenin de öteki gibi dünya kütüphanelerinde başka nüshaları olup olmadığını bildirmeleri Hayyamı sevenlerin himmetlerinden beklenir. Aksi takdirde İstanbuldaki biricik nüshanın kıymeti daha büyük olur.

İbni Sinanın Temcid, yahud Hutbe risalesi vahdete, ulûhiyete dairdir. Felsefenin, tasavvufun gayesi ve en son merhalesi olan bu mevzu hakkında İbni Sinanın fikrinin ne olduğunu herkesin bilmek isteyeceğinde şüphe yoktur. Herhalde bu gibi büyük adamların böyle anlaksız mevzuları kavrayış, anlayış ve anlatışları herkesce, bilhassa dar kafalılarca kabul ve hazmedilecek şekilde değildir ve olamaz. Bundan dolayıdır ki her büyük adamın başına geldiği gibi İbni Sinayı da bu türlü yüksek ve serbest fikirlerinden dolayı muasırları tekfir etmişler.

İbni Sina kendisini müdafaa maksadıyla yazmış olduğu bir risalede dindar olduğuna dair birçok misaller ortaya döküldüğü sırada onların en başında bu risaleyi gösterir. Şu halde bu risaledeki fikirleri kendisince de en makbul ve en ziyade müdafaaaya değer olanıdır.

Hayyam da yüksek bir mütefekkir olmak itibarile o da İbni Sina gibi tekfir afetine uğramaktan kurtulamamıştır. Hâlâ bütün dünyada, hele şarkta ve hele

mütehasıslar nezdinde onun akidesile uğraşıldığı görülmüyor mu?

Bir eseri tercüme etmek ancak onu beğenmek ve içindekileri benimsemekle mümkün olduğunda şüphe yoktur. Muahaza ve teçhil içinde bir eser tercüme edilirse de o zaman adı itiraz ve tenkid gibi bir şey olur.

Hayyam İbni Sinanın bu eserini arkadaşlarından bir kısmının ricası üzerine tercüme etmekle gerek kendisinin, gerek arkadaşlarının vahdet meselesini düşünüş ve kabul edişte İbni Sina ile hemfikir olduklarını göstermiş olmaz mı?

Şarkın bu iki büyük mütefekkeri arasında böyle bir fikir yakınlığı, düşünüş birliği olmasaydı böyle bir tercümenin yapılmasına imkân olur muydu? Hayyamın arkadaşları da onun İbni Sinanın fikrine taraftar ve mütemayil olduğunu bilmeselerdi risalenin tercümesini ondan isterler miydi? İşte bunlar bir takım suallerdir ki böylece tevali edip gider.

Burada mevzuumuzla şiddetli alâkası bulunan ve hem İbni Sinaya hem de Hayyama isnad edildiği bilinen meşhur Rubainin mealini hatırlatmadan geçemedim:

«Benim gibi bir adama küfür isnadı kolay olamaz. Benim imanımdan daha kuvvetli bir iman bulunamaz. Dehir içinde benim gibi bir tek adam olsun da o da kâfir olsun. Öyle ise artık bütün dehir içinde bir tek müslüman bulunmaz.»

Bu iki mütefekkerden hangisi bu rubaiyi ilkönce söylemiştir? Bence bunun ehemmiyeti yok. Ehemmiyetli gördüğüm nokta bu rübaide ifade edilen fikrin her iki büyük adamın haline ve felsefesine tamamen uygun oluşudur.

Bu rubaiyi tevsik etmek, bu iki büyük mütefekkerin felsefi düşünüşlerindeki birliği göstermiş olmak, aynı zamanda burada dört mısraa sığdırılmış olan bir felsefeyi biraz daha açmak için dört beş sahife tutan Temcid risalesinin metnile Hayyamın tercümesini aynen dilimize çevirmek lâzımgelir. Bunlar harfiyyen tercüme edildikten sonra ötesine berisine yazılacak şerhlerden ve notlardan da kendimizi müstağni sayamayız.

Bu işi yapacak alimlerimiz, mütefekkerlerimiz hamdolsun eksik değildir. Fakat ben bu işin İbni Sina kitabında pek hafif bir mevzu almakla yan çizmiş olan Abdülbaki Gölpınarın tarafından - ceza olarak - yapılmasını istiyor ve teklif ediyorum. Şair ve mütesavvıf arkadaşımız bunun tam ehlidir. Küllükteki uzun ve tatlı sohbetlerden bir ikisini feda etse o müddet içinde bu iş ortaya çıkmış olur. Bu kadarcık bir mahrumiyete her gün etrafını alan arkadaşları da katlanırlar.

Yunusun, Kaygusuzun hayatlarını, edebî şahsiyetlerini ve mesleklerini karanlıklar arasından aydınlığa çıkartan bu genc alimimizin şu sırada Türk Tarih Kurumu hesabına meşgul olduğunu bildiğim (Camiüttevarih) tercümesi işi arasında biraz dinlenmek için böyle çerez kabilinden ufaktefek tercümelere ve yazılara da ihtiyacı vardır. Doktorlar «meşgale değişirse zihin de dinlenmiş olur» derler. Abdülbakinin hekim sözünü

sözleri yüz bin senelik bir ömürle yapılacak bir ibadetin ancak yetiştirebileceği bir mertebeye beni erıştirdi» demiştir.

Abdülbaki bu cihetlere de kudretli kalemile temas ederek İbni Sinanın ilk islâm mutasavvıfları üzerindeki tesirlerinden bahsederlerse tasavvuf tarihine de büyük bir hizmet etmiş olurlar.

Ben tasavvufun felsefeden ayrı bir şey olduğuna kani olanlardan değilim. Herkes İbni Sinayı yalnız filozof olarak tanıdığı halde ben bunun aksini ispat için İbni Sina kitabına konmak üzere bir tez hazırlamış isem de bibliyografya ile meşgul olduğum için bunu şu sırada neşre imkân bulamadım.

Abdülbaki Gölpınarlı bu husuta da bizi tenvir ederse herkesten ziyade benim işime yarıyacaktır.

Memleketimizde kitab basılmıyor. Basılanlar satılmıyor ve bilhassa gençler okumuyor, diye gazetelerde birçok şikâyetlere ve mütalealara tesadüf ediliyor.

Evet şikâyetçilerin bir bakımdan hakları vardır, fakat böyle ciddî eserler yazılırsa hem basılır hem de satılır, hususile felsefeye, İbni Sinaya ve Hayyama dair olursa onu yeni nesil de, eski nesil de seve seve okur.

1914 tenberi bu memlekette Hayyama dair manzum, mensur; büyük, küçük yedi eser yazılmış ve basılmıştır. Bunlardan ikisi -Hüseyin Daniş ve Abdullah Cevdetinkileri- iki defa tabedilmiştir. Bunlara daha eskiden 1885 (1303) te muallim Feyzi tarafından yazılmış olan ilk eseri de eklersek yalnız Hayyam hakkında sekiz eseri yazan ve basan bir memlekette okuyucu azdır demek insafsızlık olur. Bundan anlıyor ve hükmediyorum ki İbni Sinanın ve Hayyamın risaleleri de tercüme ve neşredilirse büyük bir rağbet görecektir.

Bu himmeti esirgememesini Arab ve Fars dillerinde kudretle kalem oynatan şair ve mutasavvıf arkadaşımızdan dile -

Osman Ergin